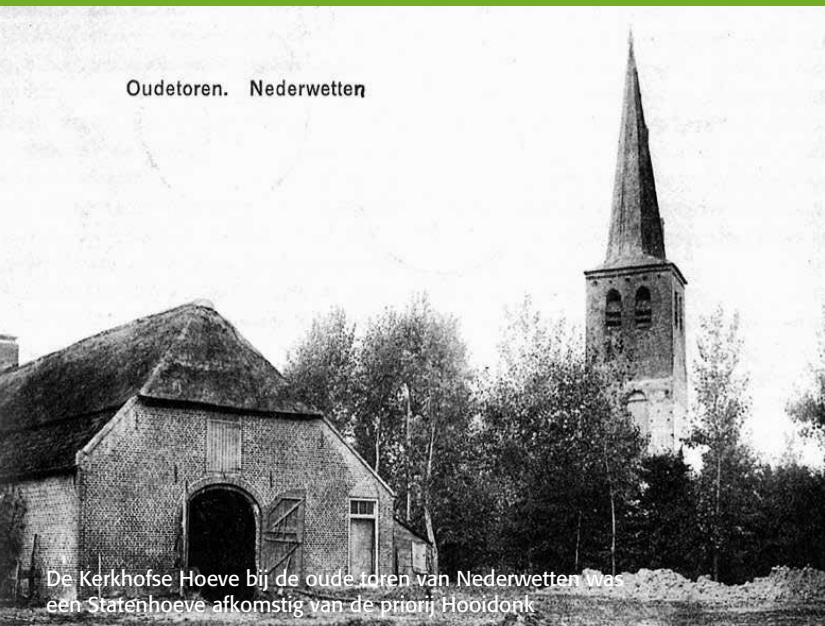

SdBB brabantse se boerderijen, bijge ebouwen, erf en cult tuurlandschap.

Oudetoren. Nederwetten

De Kerkhofse Hoeve bij de oude toren van Nederwetten was een Statenhoeve afkomstig van de priorij Hooibonk

Nieuwsbrief

110
sept 2015

In deze Nieuwsbrief:

De dynamische hoeve: lotgevallen van de Statenhoeven na 1622

Het Verbaal van 1662

Het lokaliseren van de Statenhoeven

Delen, blijven, verdwijnen 1662-1831

Na 1831

Nog aanwezige gebouwen of delen ervan

Een nieuwe inspectietocht

Hoe nu verder?

Brabantse kippenhokken

Activiteiten

- Nieuwsbrief ook per e-mail
- Herstel van waterputten
- Sap persen van appels uit de eigen tuin!
- Presentaties nieuwe boeken en uitreiking Boederijenpluim op 12 november
- Opnieuw uitvoering cursus "Omgaan met cultuurhistorisch waardevolle boerderijen"

Gesignaleerd

Herenboeren gezocht

De dynamische hoeve: lotgevallen van de Statenhoeven na 1662

In de vorige Nieuwsbrief werd een nieuw boek van Karel Leenders aangekondigd, met als basis een gedetailleerde beschrijving uit 1662 van voormalig kerkelijk bezit dat na de Tachtigjarige Oorlog door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden geconfisqueerd was. Dat bezit bestond grotendeels uit boerderijen, verspreid liggend in de meierij van Den Bosch. De titel van het boek luidt: *De dynamische hoeve. Veranderingen in boerderijgebouwen en hun omgeving in de Meierij van 's-Hertogenbosch, 1662 – 2015*. In het boek wordt niet alleen de situatie van 1662 geanalyseerd en beschreven, maar er wordt ook ingegaan op de lotgevallen van die goederen nadien.

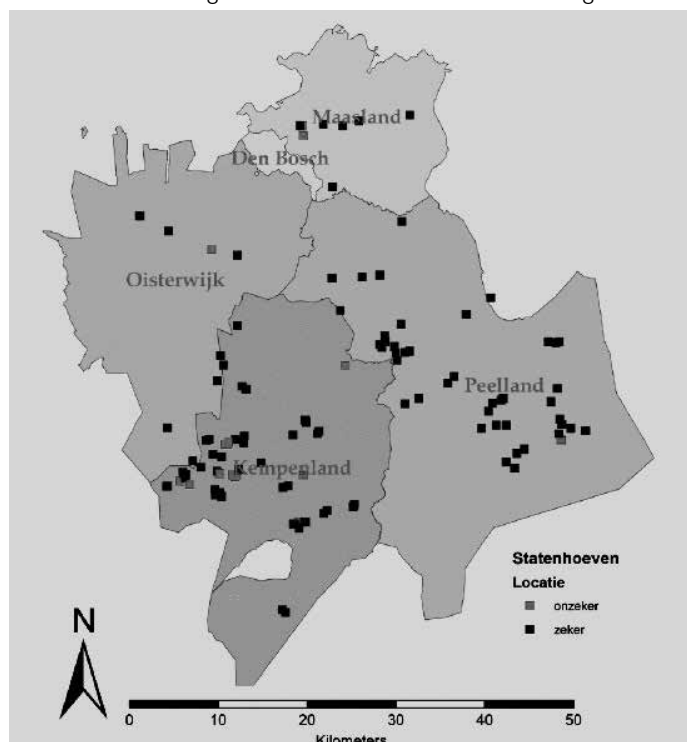
In deze Nieuwsbrief geven we een (erg kort) voorproefje van een klein stukje van de nieuwe uitgave. We zijn dank verschuldigd aan Karel Leenders, die delen van de tekst beschikbaar stelde voor dit voorproefje. Het nodigt uit om in het boek ook andere aspecten van de veranderingen in boerderij en landschap na te lezen.

Het Verbaal van 1662

In 1662 werd door notaris Van Kampen en ingenieur Blom een Verbaal samengesteld tijdens hun inspectietocht met daarin een nauwkeurige beschrijving van 100 grote boerderijen, 15 molens, een pastorie en de beplanting daarbij. Karel Leenders analyseert die gegevens in het eerste deel van het boek. Dat levert een beeld op van de bouwkundige en landschappelijke situatie in de meierij in dat jaar. Aan het slot van de analyse wordt vastgesteld dat er op tal van gebieden grote verschillen waren met de huidige situatie in de streek. Men kan zelfs zeggen dat er heel veel onherkenbaar veranderd is. Het is interessant om te achterhalen waarom, wanneer en hoe die veranderingen optraden. Omdat we van 100 hoeven de toestand in 1662 in redelijk detail kennen, proberen we die objecten door de tijd heen te volgen tot op vandaag. Dat levert al direct gegevens op over de ontwikkeling van het nederzettingspatroon. Daarnaast worden veranderingen in de gebouwen en de erven zichtbaar.

Het lokaliseren van de Statenhoeven

Om de in het Verbaal van 1662 beschreven hoeven en molens te kunnen volgen in de tijd, moeten ze eerst betrouwbaar gelokaliseerd worden: niet "zo ongeveer" maar zelfs kadasternauwkeurig.

De ligging van de gelokaliseerde Statenhoeven in de vier kwartieren van de Meierij. (tekening Karel Leenders)

Dankzij de inzet van enkele lokaal goed bekende heemkundigen en historici werden middels verpondingsregisters, schepenbrieven en cijnsboeken heel wat hoeven teruggevonden. In totaal zijn 82 van de 100 hoeven met goede zekerheid gelokaliseerd. Van die hoeven is dus ook duidelijk waar ze in de wereld van nu staan: we kunnen de huidige situatie gaan bekijken. Zo krijgen we in ieder geval drie waarnemingsmomenten: 1662 (het Verbaal), 1831 (de kadastrale gegevens) en de huidige situatie. Het zijn twee vrijwel gelijk grote stappen door de tijd: 169 en 184 jaar. Ze geven op drie momenten een beeld van de toestand van de boerderijen.

Deze boerderij op De Hoof in Someren behoorde tot de Postelse hoeve Ten Roode. De hoeve groeide door splitsingen tot een gehucht van 6 boerderijen. (foto Jan Timmers)

Delen, blijven, verdwijnen 1662-1831

Hoe is het de voormalige statenhoeven vergaan na 1662? Het Verbaal was de voorbereiding op de verkoop van de hoeven door de Raad van State. Voor de 100 hoeven was die verkoop een belangrijk moment in hun geschiedenis. Als pachthoeve van een abdijs of andere kerkelijke instelling waren ze altijd beschermd geweest tegen opdelingen of verkopen. Soms waren ze zelfs uitgebreid. Na verkoop aan particulieren verviel die stabiliteit. De hoeve kreeg te maken met de gewone effecten van deling tussen erfgenamen en de mogelijkheid dat een eigenaar er delen van verkocht als hem dat zo uitkwam. De hoeven, die in 1662 duidelijk groter waren dan gewoonlijk, zijn daardoor verkleind en meer op gewone hoeven gaan lijken. Van de 82 gelokaliseerde hoeven uit 1662 waren er in 1831 5 afgebroken en opgeruimd. Van de resterende 77 hoeven waren er 48 gewoon blijven bestaan, maar 29 waren gedeeld, wat daar 83 boerderijen van gemaakt had. Toen de Raad van State in 1740 de laatste hoeven wilde verkopen, werd besloten de grote hoeven eerst op te splitsen zodat ze voor meer kopers betaalbaar zouden worden. Door dat splitsen kunnen we later op die plek een heus gehucht vinden, dat dan vaak de naam van de oorspronkelijke hoeve draagt. De Postelse hoeve Ten Boomen in Lierop en de hoeve Ten Roode te Someren produceerden zelfs gehuchten van 6 boerderijen. Dit zijn niet de enige door deling gevormde gehuchten. Als voorbeeld is de deling van de hoeve Achterbos te Asten al eerder in Nieuwsbrief 106 beschreven.

Na 1831

Na 1831 ging dit proces van verdwijnen, splitsen en groeien uiteraard gewoon verder. Van de 77 hoeven uit 1662 waarvan in 1831 nog één of meer boerderijen bestonden, verdwenen er weer 26 geheel en al: zomaar weg, of verdwenen onder woonwijken of industriegebieden. In totaal verdwenen er dus 31 van de 82 hoeven uit 1662. 26 hoeven uit 1662 bleven als enkelvoudige hoeve bestaan tot op de dag van vandaag: dat is toch ruim de helft van wat nog in 1831 een enkele hoeve was! Kort samengevat: van de 82 gelokaliseerde Statenhoeven van 1662 zijn er 31 geheel verdwenen (38%),

26 nog steeds als enkele boerderij aanwezig (32%) en 25 gesplitst in twee of meer hoeven (30%).

Nog aanwezige gebouwen of delen ervan

Voor het bouwhistorisch onderzoek aan boerderijen is het van belang om te weten of er op de 51 hoeven waar steeds bebouwing bleef nog ergens iets overeind staat van de gebouwen uit 1662. Nu zijn dat 95 boerderijen: zowel nog functionerende als woonboerderijen, met naar schatting 240 gebouwen. Op de plaats van een gebouw uit 1831 staan 74 gebouwen. Die zijn afkomstig van 42 hoeven uit het Verbaal van 1662. Nu kan "gebouw op oude plaats" natuurlijk best een compleet 'nieuw' gebouw op een oude plek zijn. We hopen echter op oude gebouwkernen die na 1662 een nieuw jasje gekregen hebben. Om niet onnodig op pad te gaan zijn deze gebouwen met behulp van Streetview zo goed en kwaad als dat mogelijk was bekeken. Bij 8 gebouwen leek de kans klein dat er nog oude gebouwdelen aanwezig waren. Bij 66 gebouwen leek die kans er wel te zijn.

Een nieuwe inspectietocht

In de winter van 2015, 353 jaar na de inspectie van Van Kampen en Blom, is hun verkenning nog eens overgedaan. In samenwerking met SdBb is geprobeerd de 66 gebouwen die mogelijk oude gebouwdelen bevatten te bezoeken. De bezoeken zijn afgelegd door Jos Bertens, boerderijdeskundige; Joop Steenbakkers, bouwkundige, bestuurslid SdBb en voorzitter van o.a. de werkgroep Advisering SdBb en Pedro Schamp, bouwkundige. Een belangrijk verschil met 1662 is echter dat Van Kampen en Blom de hoeven namens de eigenaar inspecteerden. Nu, in 2015, waren de onderzoekers afhankelijk van de medewerking van de eigenaars en bewoners.

De gebouwen bleken op 61 adressen te staan, waarvan er 59 bezocht zijn. Daarvan werd bij 21 geoordeeld dat het om "nieuwbouw" uit de laatste anderhalve eeuw ging, waarbij geen oudere elementen bewaard bleven. Er bleken maar liefst 43 gebouwen te zijn waarin wél oudere elementen aanwezig zijn of op goede gronden vermoed mogen worden. De 43 gebouwen horen bij 23 hoeven uit het Verbaal van 1662. Bij 32 van deze 43 konden foto's worden gemaakt. In niet minder dan twintig gebouwen was er nog een oud, soms heel oud en zwaar, gebint aanwezig en in nog acht andere werden daarvan resten gezien. Bij zestien boerderijen was er nog een kelder en opkamer aanwezig. Bij drie gebouwen werden metseltekens aangetroffen en ook bij drie was er nog een wand van gedroogde leemblokken aanwezig.

De voormalige Postelse Hoeve Ten Berge in Lierop. (foto Jan Timmers)

Hoe nu verder?

Het boerderijbezoek, waarvan de resultaten in het boek *De dynamische hoeve* verwerkt zijn, heeft uiteindelijk vooral een verkennend karakter gekregen. Slechts in enkele gevallen kon dieper op de bouwgeschiedenis ingegaan worden. De uitgevoerde verkenning wijst uit dat het na 353 jaar dus nog mogelijk is bij 23% van de

hoeven interessante waarnemingen aan de resterende gebouwen te doen. Het zijn deze gebouwen waaraan door bouwhistorisch onderzoek vragen kunnen worden gesteld over de verandering van kortgevel naar langgevel, van vlechtwerkwand naar stenen wand (de "verstening") en van strodak naar rietendak met pannenrand. De eerste afspraken zijn alweer gemaakt!

Urkhovenseweg 71 in Tongelre (Eindhoven) was voorheen het goed Ter Beek van het klooster Binderen.

Brabantse kippenhokken

Een origineel kippenhok van hout, steen of beton hoort erbij op het boerenerf. Doorgaans zijn ze de moeite waard om te behouden, bijvoorbeeld als kippenhok!

Er zijn nogal wat (betonnen) kippenhokken net na de tweede wereldoorlog neergezet in het kader van de Marshall-hulp (ERP) en als zodanig onderdeel van de wederopbouw en de agrarische geschiedenis. De kippenhouderij was bedoeld om wat meer inkomsten te genereren voor de boer. Het aantal kippenhokken neemt langzamerhand helaas af. Ze zijn nu eenmaal niet beschermd en men vindt ze in de weg staan. Maar zo'n kippenhok kan natuurlijk heel goed hergebruikt worden, bijvoorbeeld door er weer kippen in te houden. Het brengt meteen weer wat leven op het boerenerf én verse eieren!

Niet alleen SdBb vraagt aandacht voor kippenhokken. Doan Hendriks werkzaam bij BOT heeft op Radio 1 aandacht gevraagd voor het behoud van de typisch Brabants kippenhokken. Naar analogie van het fotoboek dat Hans Hendriks en Yke Ruessink in 2008 hebben gemaakt over verdwijnende kippenhokken in de Achterhoek, zou voor Brabant ook een dergelijk boek gemaakt kunnen worden. Goed idee vindt SdBb. Via de website en de facebookpagina is een oproep gedaan om foto's van Brabantse kippenhokken op te sturen naar SdBb. Een greep uit die foto's staat inmiddels op de website. Nu nog zoeken naar een auteur .....

Kippenhok in Oploo (foto Jan Timmers)

Gemetselde kippenhokken zijn zeldzaam geworden.

ACTIVITEITEN

Kijk op onze website of facebookpagina voor actuele informatie over alle activiteiten.

Nieuwsbrief ook per e-mail

Het bestuur van SdBB besloot om de Nieuwsbrief zo veel mogelijk per e-mail te verspreiden. Op die manier kan er bespaard worden op portokosten. Steeds vaker vinden mensen het ook prettig dat er bespaard wordt op papier en lezen daarom rechtstreeks van een tablet of ander beeldscherm. De vorige Nieuwsbrief werd al deels per mail verstuurd. In reacties daarop werd de SdBB er op geattendeerd dat het formaat van de Nieuwsbrief zich minder goed leent om van een beeldscherm te lezen of om zelf af te drukken. Daarom is besloten om de opzet van de papieren Nieuwsbrief te gebruiken voor een alternatief formaat speciaal voor verzending via mail. Voor de "papieren" lezers verandert er niets. De Nieuwsbrief per mail is in kleur! Van de vrienden die de Nieuwsbrief per mail ontvangen krijgen we graag reacties. Als er zonder al te veel extra kosten verbeteringen mogelijk zijn, dan is dat alleen maar een vooruitgang. Reacties per mail graag naar de redactie.

Herstel van waterputten

In het kader van de landschapscanon van Het Groene Woud worden diverse deelprojecten uitgevoerd, waarbij SdBB betrokken is. Eén van die deelprojecten betreft het aanleggen van een aantal waterputten op boerenerven en dat gebeurt op een authentieke manier. Inmiddels is op drie locaties in Het Groene Woud een authentieke waterput gerealiseerd. Alle waterputten zijn voorzien van een putmikconstructie. De putten zijn gerealiseerd op de volgende drie locaties:

1. Pastoor Dobbeleijnstraat 2, Liempde
2. Hulst 5, Sint-Oedenrode
3. Spurkstraat 2, Liempde

Er worden nog 10 putten in Het Groene Woud gerealiseerd. Er komt een publicatie over het aanleggen van waterputten.

SCHAMP

Bouwkundig advies

- ▶ Ontwerp
- ▶ Bouwhistorisch onderzoek
- ▶ Advies
- ▶ Bouwbegeleiding

Tel. 0493 - 380355
www.schamp-bouwkundigadvies.nl

RESTAURATIE - RENOVATIE - RECONSTRUCTIE - HERBESTEMMING

Met speciale taps toelopende stenen wordt de put mooi rond.

Een nieuw gemetselde put, compleet met putmik, in St Oedenrode.

ZANDENBOUW

bouw- en restauratiebedrijf
www.zandenbouw.nl

Aarle-Rixtel
0492-830044

Sap persen van appels uit de eigen tuin!

Veel boerderijbewoners hebben op het erf appelbomen staan. Al die appels zijn tegelijk rijp en allemaal opeten lukt vaak niet. Het overschot aan appels kan wel worden geperst met een mobiele sapmachine. De machine perst, verhit en verpakt het sap in 5-liter pakken, zodat het zeker twee jaar kan worden bewaard. Een kilo appels levert ruim 700 ml sap op en het bevat dus geen toevoegingen naast de natuurlijke aanwezige fruitsuikers. Eenmaal gekocht ben je verkocht. In 2015 worden er 2.000 pakken sap verspreid. Voor Het Groene Woud is een speciale sapverpakking ontworpen en ondernemers kunnen daar ook hun eigen logo aan toevoegen. Informeer bij Erik van den Oord (0614570370).

Op meerdere plaatsen gaat SdB, samen met Mooi Straten (Oirschot), Natuurwerkgroep Liempde (Boxtel) en Stichting de Schaapskooi (Schijndel) de machine in de provincie Noord-Brabant inzetten. Iedereen kan meedoen, maar wel vooraf contact opnemen via e-mail.

De sapdagen in 2015:

3 oktober: Oirschot, 't Zand
(sapdagoirschot@gmail.com)

4 oktober: Boxtel, oude fruit boomgaard
(sapdagboxtel@gmail.com)

11 oktober: Schijndel, Schaapskooi
(sapdagschijndel@gmail.com)

Presentaties nieuwe boeken en uitreiking Boerderijenpluim op 12 november

Op 12 november 2015 worden een tweetal nieuwe boeken gepresenteerd, waaraan SdB een belangrijke bijdrage leverde. Het betreft het boek over de Statenhoeven van Karel Leenders met als titel: De dynamische hoeve. Veranderingen in boerderijgebouwen en hun omgeving in de Meierij van 's-Hertogenbosch, 1662 – 2015. In deze Nieuwsbrief is een kort voorproefje opgenomen van wat er zoal verwacht kan worden van dit boek. Maar ook allerlei andere aspecten van boerderij en landschap komen er in aan de orde.

Het tweede boek dat op diezelfde dag gepresenteerd gaat worden is het SdB-boek van de landschapscanon van Het Groene Woud. Auteur is Jan van der Straaten en de titel: Het Groene Woud. Ontwikkeling van landschap, natuur en bewoning. Meer informatie over de landschapscanon vindt je op: <http://www.landschapscanonhetgroenewoud.com>.

Beide boeken worden in samenwerking met Pictures Publishers uitgegeven.

Tegelijk met de presentatie van deze boeken wordt ook de tweejaarlijkse Boerderijenpluim door SdB uitgereikt. Iedereen kon boerderijen voor deze prijs nomineren. Een jury kiest uit de genomineerden de boerderij die het meest in aanmerking komt.

De plaats van handeling is nog niet bekend en ook het definitieve programma moet nog verder gestalte krijgen. Houdt de website van SdB en/of de facebookpagina in de gaten.

Opnieuw uitvoering cursus "Omgaan met cultuurhistorisch waardevolle boerderijen"

Speciaal bestemd voor architecten, aannemers, bouwkundigen, ambtenaren, makelaars, rentmeesters en heemkundigen

Stichting de Brabantse Boerderij gaat de cursus "Omgaan met cultuurhistorische boerderijen" een vervolg geven in Midden- en West-Brabant. In 2014 werd de cursus in Liempde uitgevoerd en werd door de deelnemers goed ontvangen. Het gaat over de cultuurhistorische ontwikkeling van verschillende boerderijtypen, ontwerppunten, de detaillering en de materiaaltoepassingen. Daarnaast komen ook aan de orde de historische gelaagdheid, monumentale

waarden, metselwerk, verbanden, bogen, vlechtingen, strekken, porringpunten, details, gebinten, kozijnen, ramen en deuren, luiken en (na)isolatie.

De cursus zal worden gegeven op drie opeenvolgende maandagavonden en wel op 2, 9 en 16 november 2015 in de omgeving van Breda. Groepsgrootte ongeveer 25 a 30 personen. Het aanvangstijdstip is 19.30 uur en het duurt tot circa 22.00 uur. De bijdrage voor de cursus bedraagt € 175,- inclusief een syllabus. U kunt zich aanmelden door overmaking van het bedrag op rekeningnr **NL79 RABO 0152 0283 82** t.n.v. Stichting de Brabantse Boerderij, onder vermelding van cursusbijdrage november 2015 en gelijktijdige opgave bij Joop Steenbakkers (jjm.steenbakkers@kpnmail.nl).

GESIGNALEERD

Herenboeren gezocht

Het begrip 'Herenboeren' is ontstaan in de 18e eeuw. Herenboeren van toen hadden personeel in dienst om hun boerderij draaiende te houden. Net zoals u en andere deelnemers straks een boer als personeel in dienst hebben om het eigen voedsel te laten verbouwen. Het idee is dat 200 huishoudens een boerderij gaan opzetten om in het eigen eten te gaan voorzien. Gezond en lekker voedsel tegen een prijs die vergelijkbaar is met die van de supermarkt.

We gaan een voedselcoöperatie oprichten met leden. Uit de leden wordt een bestuur gekozen dat de dagelijkse zaken beheert. Eenmaal per jaar is er een ledenvergadering waarin de leden meebeslissen over de veehouderij, het jaarlijkse teeltplan en wat er verder aan activiteiten wordt georganiseerd. De coöperatie neemt een boer(in) in dienst met kennis en ervaring die het werk op het land verricht en de dieren verzorgt. De leden van de coöperatie kunnen meewerken op de boerderij, maar dat hoeft niet. We zijn per slot van rekening herenboeren.

Info op www.herenboeren.nl of mail naar info@herenboeren.nl

Publicaties SdB

Historische boerderijen in Het Groene Woud.

Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed.

Erfgoed in de Meierij.

Bijgebouwen op boerenerven.

Historische boerderijen in Baronie en Markiezaat.

Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed.

Historische boerderijen van Peelland tot Land van Cuijk.

Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed.

Traditionele boerenlandschappen, boerenerven en landbouwhuisdieren in Noord-Brabant.

Meer informatie: www.debrabantseboerderij.nl

Julianastraat 9
5087 BB Diessen
Tel: (013) 504 6174
Fax: (013) 504 6175

Voor al uw
reparatie,
onderhoud en
nieuwe rietdaken

www.delaat-rietdekkers.nl

SdBB brabantse se boerderijen, bijge ebouwen, erf en cult tuurlandschap.

De Stichting de Brabantse Boerderij zoekt Vrienden. Al vanaf € 20,- per jaar bent u Vriend van onze Stichting. Voor onze Vrienden hebben we wat over. Zo ontvangt u viermaal per jaar onze Nieuwsbrief, waardoor u op de hoogte blijft van onze activiteiten. Ook krijgt u korting op onze publicaties en cursussen en u kunt deelnemen aan onze jaarlijkse Vriendendag. U kunt zich aanmelden op onze website, waar u ook ons volledige aanbod van diensten vindt.

STICHTING DE BRABANTSE BOERDERIJ VOOR BOERDERIJ, ERF, LAND EN ERFGOED

Secretariaat:
Monumentenhuus Brabant,
Markt 9,
4931 BR Geertruidenberg

Het bestuur van de Stichting De Brabantse Boerderij, voor boerderij, erf, land en erfgoed wordt gevormd door:

Vriendenadministratie:
Berewoutstraat 69,
5211 DJ 's-Hertogenbosch
telefoon: 06-51485271
pieter.jacobs@home.nl

- **Ger van den Oetelaar** (voorzitter), Liempde
- **Jan Kerkhof** (vice-voorzitter), Boerdonk
- **Jan Aalders** (secretaris), Schijndel
- **Pieter Jacobs** (penningmeester), 's-Hertogenbosch
- **Johan Jansen**, Middelbeers.
- **Pieter Parel**, Den Hout
- **Elke de Rooij**, Raamsdonksveer
- **Joop Steenbakkers**, Schijndel
- **Lisette Ooms**, Breda
- **Ted van de Loo**, Middelbeers

Redactieadres:
Kromstraat 1,
5421 XZ Gemert
telefoon: 0492-363165
jantimmerscultuurhistorie@gmail.com

SdBB brabantse
se boerderijen, bijge
ebouwen, erf en cult
tuurlandschap.

't Achterhuis®

historische bouwmaterialen bv
since 1965

tegels, houten vloeren, stenen, poorten
schouwen, tuinaccessoires, sanitair etc.

Bouw Antiek

Kreitenmolenstraat 92
5071 BH Udenhout (N.Br)
Tel. 013 - 511 1649

www.achterhuis.nl

www.debrabantseboerderij.nl

U vindt ons ook op facebook:
www.facebook.com/stichtingdebrabantseboerderij